

Determinanty činnosti velitelů a štábů v ozbrojeném zápase

Jednou ze základních teoretických myšlenek dialektickomaterialistického pojetí světa je teze o všeobecné souvislosti a vzájemné podmíněnosti přírodních a sociálních jevů a procesů.

V oblasti společenského vývoje nastoluje tato teze nejednu otázku. Jde např. o problém, jaké faktory a podmínky podmiňují, determinují, určují dějinný vývoj; zda jej determinují absolutně, beze zbytku činitelé objektivní, nezávislé na vědomí a vůli lidí, nebo naopak jej determinují jen relativně, částečně; jak se slučuje s uznáním dějinného determinismu současně uznání svobody rozhodování, volby a jednání člověka; jaký vliv mají determinující faktory na míru svobody člověka; zda i člověk sám je jednou z determinant dějinného vývoje; zda ho determinují jen vnější okolní vlivy, popřípadě také podléhá své vlastní autodeterminaci, samodeterminaci.

Zodpovězení těchto otázek zakladateli vědeckého komunismu má svou neoddiskutovatelnou relevanci i pro pochopení takového sociálně politického historického jevu jakým je válka a pro pochopení úlohy člověka ve válce.

Objasnit determinaci rozhodování a jednání lidí i dějinného vývoje patří k nejnáročnějším teoretickým problémům, neboť vyžaduje objasnit vzájemné vztahy mezi objektivními podmínkami činnosti člověka a reálnou cílevědomou praktickou aktivitou lidí a sociálních kolektivů.

Základem marxistického pojetí dějinného determinismu je Marxova myšlenka o určující úloze způsobu výroby v životě společnosti. V „Předmluvě ke kritice politické ekonomie“ Marx v této souvislosti uvádí: „Ve společenské výrobě svého života vstupují lidé do určitých, nutných, na své vůli nezávislých vztahů, výrobních vztahů, které odpovídají určitému vývojovému stupni jejich materiálních výrobních sil. Souhrn všech těchto výrobních vztahů tvoří ekonomickou strukturu společnosti, reálnou základnu, nad níž se zvedá právní a politická nadstavba, které odpovídají určité formy společenského vědomí. Způsob výroby materiálního života podmiňuje sociální, politický a duchovní životní proces vůbec. Bytí lidí není určováno jejich vědomím, nýbrž naopak, jejich vědomí je určováno jejich společenským bytím.“ (Marx, K.—Engels, B.: Předmluva ke kritice politické ekonomie. Vybrané spisy, sv. I., Praha 1950, s. 370.)

Marxismus-leninismus chápe společenský pohyb jako „přírodně historický proces, řízený zákony, které nejen nezávisí na vůli, vědomí a úmyslech lidí, nýbrž naopak samy jejich vůli, vědomí a úmysly určují...“ (Marx, K.: Kapitál, sv. I, Praha 1953, s. 29.)

Marxistická teze o „dějinách jako přírodně historickém procesu“ v sobě skrývá mj. uznání existence determinovanosti lidí při tvorbě dějin a historických událostí.

Dešifrování myšlenkové syntézy o dě-

jiných jako „přírodně historickém procesu“, můžeme vyjádřit výpovědi, že v dějinách působí objektivní, na lidském vědomí a vůli nezávislé zákonitosti, do jisté míry obdobné jako je tomu v přírodě. Kromě toho v dějinách působí i lidé, sociální kolektivy, nadání vědomím a nic se tu neděje bez chtěného cíle. Navíc zákony společenského vývoje, na rozdíl od přírodních zákonů, prosazují se výlučně prostřednictvím činností lidí.

Totéž platí pro dějiny v jejich totalitě, plně se vztahuje i na každý jednotlivý sociální jev. V tomto smyslu musíme i válku chápat jako specifický případ „přírodně historického procesu“.

Marx a Engels, kteří vycházejí z poznání, že: „Lidé sami dělají své dějiny...“ (Engels, B.: *Dopis H. Starkenburgovi*. Marx—Engels, *Vybrané dopisy*, Praha 1952, s. 421.), že lidé jsou „autory a herci svého dramatu“ (Marx, K.: *Bída filosofie*, Praha 1950, s. 105.), současně ve svých studiích objasňují složitost, která tvorbu dějin člověkem a společenskými třídami a skupinami provází.

Vzhledem k tomu, že nikdo lépe neobjasnil onen „mechanismus“ tvorby lidských dějin, než oni sami, uveďme alespoň jeden výňatek z jejich prací: „...dějiny vývoje společnosti“, připomíná Engels, „se v jednom bodě podstatně liší od dějin vývoje přírody. V přírodě — pokud nepřehlédíme ke zpětnému působení lidí na přírodu — působí na sebe jako nevědomé, slepé síly, v jejichž vzájemném působení se uplatňuje obecný zákon. V ničem, co se děje — ani v nesčetných zdánlivých nahodilostech, které se jeví na povrchu, ani v konečných výsledcích, které potvrzují zákonitost uvnitř těchto nahodilostí — se neděje nic jako chtěný, vědomý cíl. Naproti tomu v dějinách společnosti jsou jednatelstvími činiteli lidé nadání vědomím, jednatelství s rozvahou nebo pod vlivem vášně, usilující o určité cíle; nic se tu neděje bez vědomého úmyslu, bez chtěného cíle. Ale tento rozdíl, ačkoli je důležitý pro zkoumání dějin, zejména jednotlivých epoch a událostí, nemůže nic změnit na skutečnosti, že běh dějin je ovládan vnitřními obecnými zákony. Neboť i zde, přes vědomě chtěné cíle všech jednotlivců, na povrchu vcelku zdánlivě panuje náhoda. Chtěné se uskutečňuje jen zřídka; ve většině případů se mnohé chtěné cíle navzájem kříží a střetávají nebo jsou už předem neuskutečnitelné, nebo se nedostává prostředků k jejich provedení. Tak vedou srážky nesčetných jednotlivých vůlí a jednotlivých jednání v oblasti dějin ke stavu, který je zcela analogický stavu panujícímu ve nevědomé přírodě. Cí-

le jednání jsou chtěné, ale výsledky, které skutečně z těchto jednání vyplývají, jsou nechtěné, nebo pokud zpočátku chtěnému cíli zdánlivě přece odpovídají, mají nakonec zcela jiné následky, než chtěné. Zdá se tedy, že také v historických událostech vládne vcelku nahodilost. I když ale na povrchu hraje úlohu náhoda, je vždy podrobena skrytým vnitřním zákonům a jde jen o to, tyto zákony objevit. Ať už dějiny dopadají tak či onak, lidé je dělají tím, že každý sleduje vlastní, vědomě chtěné cíle, a výslednice těchto mnoha vůlí působících různými směry a jejich rozmanitých účinků na vnější svět jsou právě dějiny.“ (Engels, B.: *Ludvík Feuerbach a vyústění klasické německé filosofie*. Marx—Engels, *Spisy*, sv. 21. Praha 1967, s. 326—327.)

Každá společenskopraktická aktivita člověka i sociálních kolektivů se vždy realizuje v určitých časově prostorových přírodních i konkrétně historických sociálních podmínkách. Toto zjištění se bez zbyteku vztahuje i na aktivitu lidí ve válečném střetnutí.

Akteři ozbrojeného zápasu — velitelé, štáby, bojující jednotky atp., jsou ve své řídicí, rozhodovací i realizační výkonné činnosti determinovány v podstatě determinujícími činiteli dvojího druhu: za prvé determinujícími faktory přírodní povahy a za druhé sociální povahy.

Determinanty přírodního charakteru, které podmiňují rozhodování a jednání lidí v ozbrojeném zápase, dělíme na ty, které mají povahu „přírody mimo nás“ a dále na ty, které mají povahu „přírody v nás“ samotných.

Determinující činitelé „přírody mimo nás“ představuje především geografické, zeměpisné prostředí, v němž se odehrává bojová činnost — boje, operace, sražení; dále pak klimatické přírodní podmínky jako je např. meteorologická situace, roční období, denní a noční doba, časové limity, v nichž se bojová činnost uskutečňuje, a které musí velitelé, štáby a vojska brát v úvahu při rozhodování, řízení i vlastním vedení bojových akcí.

Nahlédneme-li do historie válek, bojů, operací a sražení, najdeme v nich nejdnu zasvěcenou analýzu determinující, podmiňující, možnosti vytvářející i možnosti limitující úlohy přírodních podmínek. Avšak i z mírové, neválečné vojskové praxe, z taktických cvičení mají velitelé a štáby i vojska bezprostřední zkušenosti s determinující úlohou přírodních, geografických, klimatických a jiných podmínek. Ty výrazně ovlivňují jejich rozhodnutí o stanovení hlavních a vedlejších směrů útoku, klíčovými místech obrany, stanovení bojových

úkolů jednotkám, o použití jednotlivých druhů ozbrojených sil a druhů vojsk atp.

V tomto smyslu jistě naše úvaha o přírodních determinantách rozsah jejich zobečňených zkušeností nijak nerozšiřuje a ani si to neklade za svůj cíl. Jde spíše o připomenutí, zdánlivě banálního faktu, jímž je úloha přírodních jevů a procesů v takovém sociálně konfliktním jevu, jakým je válka a o ukázání místa a úlohy přírodních jevů a procesů mezi dalšími, podmiňujícími činiteli sociální povahy, které ve vztahu k přírodním podmínkám hrají určující úlohu ve válce.

V našem rozhodování a jednání však nejsme determinováni jenom „vnější přírodou“, ale i „přírodou vnitřní“, přírodou v nás samotných. Jde o takové činitele, jako jsou naše biologické, fyzické a psychické, zděděné či vypěstované předpoklady, schopnosti a možnosti, které se projevují ve stupni fyzické a psychické zdatnosti, odolnosti, zdravotním stavu atp. To ve svém souhrnu rovněž v podstatné míře ovlivňuje podíl lidí na plnění bojových úkolů.

Jakkoli je vliv přírodních determinantů faktorů ve válce závažný a nezanedbatelný, nepřisuzujeme přírodní determinanty ve válce určující, rozhodující úlohu.

Rozhodující úloha ve válce připadá determinujícím činitelům sociální povahy. Vyplývá to ze samotné povahy války, která představuje třídní konfliktní interakci, v níž jsou aktivizovány a využívány všechny síly a prostředky k dosažení konečného vítězství nad protivníkem.

Sociální determinanty války můžeme rozdělit na činitele ekonomické, politické, vojenské, vědeckotechnické a ideologicko-kulturní.

Ze sociálních determinantů činitelů, které provázejí každou válku, musíme vyzvednout jednak determinanty obecné sociální povahy (např. charakter sociálně ekonomického zřízení státu či koalice zemí angažovaných ve válce; sociálně politické a sociálně ekonomické cíle, které sledují válčící strany), jednak determinanty specifiky vojenské povahy (např. materiálně technická základna bojujících armád; množství, kvalita a struktura ozbrojených sil a druhů vojsk; morálně politická vojskoodborná připravenost, pohotovost a akceschopnost armády; organizační schopnosti velitelského sboru atp.).

Uvažovat o dějinném determinismu ve vztahu k válce můžeme ve dvou rozličných rovinách. První rovina úvah se vztahuje k determinovanosti vzniku války jako sociálně politického jevu. Druhou rovinu představuje problematika determinovanosti

vlastního průběhu a výsledků válečného zápasu.

Pokud jde o determinanty, které vyvolávají v život války, marxisticko-leninská teorie je spatřuje nikoli v mimospoločenských přírodních a biologických činitelích, ale prvořadě v určitých sociálně ekonomických poměrech, příznačných pro třídně antagonistické společensko-ekonomické formace.

Při akceptování sociální determinovanosti vzniku válek musíme rozlišit primární determinovanost války ekonomickými příčinami a sekundární determinovanost války politikou, jakožto koncentrovaným výrazem ekonomiky, přesněji ekonomických zájmů určitých společenských tříd, které využívají války jako jednoho z krajních, výjimečných prostředků politiky.

Nepoměrně rozsáhlejší a složitější problematiku představuje zkoumání a objasňování determinant, které působí v průběhu války. Proto svou pozornost soustředíme především tímto směrem.

Pokud jde o sociální determinující činitele, s nimiž je nutné počítat při plánování, rozhodování a řízení ozbrojeného zápasu, potom na prvním místě připomínám determinanty sociálně ekonomické povahy.

Engels na základě studia dějin vojensství a válek formuloval myšlenku, která má charakter objektivního zákona: „... celá organizace armád a jejich způsob vedení boje a tedy i vítězství a porážka jsou závislé na materiálních, to jest ekonomických podmínkách...“ (Engels, B.: Anti Dühring. Marx—Engels, Spisy, sv. 20, Praha 1966, s. 177.)

Sociálně ekonomické determinanty, které vytvářejí prostor pro subjektivní činnost aktérů války a současně limitují jejich rozhodování a jednání v ozbrojeném zápasu, představují ekonomické možnosti země či vojskopolitické koalice. Do nich mj. zahrnujeme odvětvovou strukturu národního hospodářství, zdroje pracovních sil, surovinové a energetické zdroje, výrobní kapacitu průmyslu, zemědělství, rozvoj dopravy a služeb, vědeckotechnickou úroveň rozvoje výrobních sil, technologii výrobních procesů, objem a strukturu průmyslové a zemědělské produkce, úroveň společenské produktivity práce, objem národního důchodu, jeho rozdělování a užití atp.

Další významné determinující činitele soudobých válek představují faktory vědeckotechnické povahy. Již v letech intervenční a občanské války Lenin upozorňoval, že pouhé nadšení pro vedení války nestačí, že: „Bez vědy se moderní armáda vybudovat nedá.“ (Lenin, V. I.: Referát na I. všeruském sjezdu pracujících kozáků

1. března 1920. Spisy, sv. 30, Praha 1955, s. 400.) Tím naléhavěji platí tento závěr v současnosti.

Vědeckotechnické podmínky, které determinují vojenský, včetně soudobých válek, představují dnes složitou, bohatě strukturovanou množinu prvků. Do ní zahrnujeme vědeckotechnickou a experimentální základnu společnosti — její materiální, věcnou i кадровou, lidskou složku; výsledky vědeckotechnického poznání objektivizované, zpředmětněné ve výrobní, dopravní, spojovací, vojenské aj. technice; úroveň výrobních technologických procesů; stupeň vědecké úrovně řízení společenských procesů; vědeckotechnickou úroveň obyvatelstva — výrobců i uživatelů techniky aj.

Další skupinu sociálních determinujících činitelů, které působí ve válce, představuje morálně politický faktor armády a lidu, někdy též nazývaný morálním duchem armády a lidu. O jeho významu a vlivu na průběh a výsledek války svého času Lenin napsal: „V každé válce je nakonec vítězství podmíněno morálním stavem mas, které na bojištích prolévají krev.“ (Lenin, V. I.: Spisy, sv. 31, Praha 1955, s. 131–132.)

„Morální faktor tvoří souhrn duchovních kvalit lidových mas, stupeň jejich chápání těch cílů a úkolů, v jejichž jméno jednají a jejich schopnost dát své síly pro vítězství věci za kterou bojují. Morální faktor je stav ducha bojujících mas, jejich odhodlání zápasit, překonávat rozličné těžkosti a nejkřutější zkoušky pro dosažení vítězství.“ (Iljin, S. K.: Morální faktor v soudobé válce, Praha 1971, s. 9–10.)

V neposlední řadě průběh a výsledek války, rozhodování a jednání účastníků války determinují činitele specificky vojenské. Mezi ně obvykle zahrnujeme např. množství, kvalitu a strukturu ozbrojených sil; výzbroj a technické vybavení ozbrojených sil a druhů vojsk; politickou, vojenskoodbornou připravenost velitelského sboru; vycvičenost; připravenost a bojové kvality vojsk aj.

Jestliže jsem na jiném místě připomínal zkušenosti velitelů a štábů s příznivým i negativním, záporným vlivem přírodních podmínek na přijímání a realizaci přijatých rozhodnutí v bojové situaci, nejinak je tomu i v případě determinujících činitelů sociální povahy.

Nemusím jistě připomínat, že přijetí velitelského rozhodnutí, vydání bojového nařízení, bojového rozkazu nutně předpokládá analýzu stavu materiálně technického zabezpečení vojsk, stupně jejich vycvičenosti a připravenosti, fyzické, kul-

turně technické, morálně politické a psychologické připravenosti a odolnosti předřízených jednotek. Jsou to mj. právě tyto skutečnosti, které vytvářejí předpoklady pro stanovení rozsahu závažnosti i tempa plnění bojových úkolů.

Na první pohled by se mohlo zdát, že základní sociální determinující činitele — jako je např. ekonomický, vědeckotechnický a morálně politický potenciál státu, popřípadě spojenecké vojenskopolitické koalice — představují faktory, které podmiňují, limitují rozhodování a činnost pouze nejvyšších stupňů politického, státního, a v jeho rámci i vojenského řízení.

Není sporu o tom, že tomu tak ve skutečnosti je. Z toho však nemůžeme dělat závěr, že snad pro nižší stupně řízení a velení (taktického a operačního charakteru) se základní sociální determinanty vůbec netýkají, že pro rozhodovací, řídicí, velící subjekty na stupni útvaru, svazku, svazu mají určující, rozhodující význam jenom determinující faktory, představované konkrétním stavem zabezpečení vojsk — vojenskou technikou, municí, energetickými zdroji, výstrojí, proviantem; vědeckotechnickou úrovní prostředků vedení války; kulturně technickou vyspělostí aktérů ozbrojeného zápasu; morálně politickými kvalitami; fyzickou a psychickou odolností velení i řádových příslušníků armády.

I když mezi základními sociálními determinujícími faktory a specificky vojenskými determinujícími činiteli nemůžeme dělat rovnítko, nicméně mezi nimi navzájem existuje nejedna závislost a četné zprostředkování.

Materiálně technická základna, kterou disponuje armáda a kterou využívají velitelé, štáby, vojska v bojové činnosti, není ničím jiným, než projevem, výrazem, specifickým případem ekonomických a vědeckotechnických možností států či spojenecké koalice.

Nejinak je tomu i v případě připravenosti a vycvičenosti kulturně technické úrovně, organizačních schopností, morálně politického stavu velitelů, štábů i řádových příslušníků armády, které nejsou ničím jiným, než opět konkrétním projevem, přesněji strukturální částí celku, který představuje vědeckotechnický, kulturní a morálně politický potenciál země či koalice.

Proto v řídicí, rozhodovací a velící činnosti velitelů i štábů má nemalý význam jejich schopnost analyzovat, hodnotit a docenovat možné pozitivní, popřípadě negativní vlivy celkového stavu i vývoje základních sociálních determinujících činitelů ozbrojeného zápasu. Tento požadavek

musí uplatňovat nejen nejvyšší stupně vojenského řízení a velení, ale také velitelé a štáby nižších stupňů vojenského organismu.

Schopnost velitelů a štábů vytvářet si na základě dílčího, v našem případě specificky vojenského, parciálně sociálního, přiměřený celospolečenský obraz, a naopak z celku, z celospolečenského usuzovat o dílci, parciálním, tzn. vojenském, musíme považovat za nezbytnou složku výbavy každého řídicího pracovníka.

Při jakémkoli uvažování o přírodních a sociálních determinujících činitelích, které podmiňují a ovlivňují úlohu velení ve válce, musíme brát v úvahu nejen determinující vlivy na naší straně, ale i determinující vlivy na straně protivníka, nepřátelské bojující strany. Jak vlastní síly a prostředky, tak síly a prostředky nepřítelů determinují a ovlivňují totiž ve svém souhrnu naše rozhodování a jednání.

Vzhledem k tomu, že válka představuje třídně konfliktní násilnou interakci, vzájemné ozbrojené působení a ovlivňování, celý tento, beztak již náročný rozhodovací proces je navíc komplikován požadavkem zevrubně analyzovat výše uvedené jevy nejen na straně vlastních vojsk, ale i na straně protivníka.

Na tom, jak se velitelé a štáby vyrovnají s tímto požadavkem, nakolik vezmou v úvahu reálný vliv přírodních i sociálních (vlastních i protivnickových) determinujících vlivů, které usnadňují, popřípadě znesnadňují naši bojovou činnost, na tom jak se velení a vojskům podaří v praxi využít výhodných možností a vyloučit, popřípadě snížit úlohu činitelů, které zabraňují splnění předsevzatých cílů, na tom závisí úspěchy, ale i nezdary, vítězství i porážky v ozbrojeném zápase.

Jaký je vzájemný vztah a úloha determinujících činitelů na jedné straně a úlohy aktérů války, zvláště pak velitelů a štábů na straně druhé?

Objektivní determinující podmínky vytvářejí reálný rámec, prostor pro uskutečňování přijatých rozhodnutí velitelských orgánů. Všechny determinující vlivy rozšiřují a prohlubují svobodu rozhodování a jednání velitelů a štábů, současně však svobodě rozhodování a jednání kladou jisté relativně stabilní hranice, limity a meze.

Chceme-li všestranněji pochopit a objasnit proces rozhodování a jednání velitelů a štábů, zdaleka při tom nevystačíme jen s kauzální analýzou jejich činnosti, která zdůrazňuje především determinovat člověka, vlivy vnějšího světa. Jakkoli jsou významné, nejsou samy o sobě jedinými

determinantami, které působí na subjekt rozhodování.

Nemenší pozornost si zasluží i náležité zkoumání těch determinant, které mají svůj původ, základ v samotném subjektu rozhodování v jeho rozhodnutích, jednáních, činech.

Obvykle zapomínáme, že každý náš budoucí krok, rozhodnutí, jednání, čin je mimo jiné determinován, podmiňován našimi předcházejícími rozhodnutími a činy, které tím, že se staly součástí objektivní skutečnosti, začínají vystupovat samy v úloze nepominutelných determinujících činitelů.

V důsledku toho velitelé a štáby, kteří přijímají a zabezpečují rozhodnutí v konkrétní bojové situaci, nemohou ztratit ze zřetele požadavek, aby každým přijatým a uskutečněným rozhodnutím si vytvářeli příznivé podmínky pro každé další, nové, budoucí rozhodnutí, a nekomplikovali si neuváženými, polovičatými, popřípadě nesplněnými rozhodnutími situaci vlastní i situaci podřízených jednotek.

Velitel, který přijímá rozhodnutí, není totiž determinován jen přírodními a sociálními vlivy z vnějšku, ale i on sám je vůči sobě jednou z významných determinant. Jinými slovy, velitel ve své činnosti také autodeterminuje. Přitom musíme zdůraznit, že tato „sebedeterminace“ či „autodeterminace“ není absolutní, ale relativní, částečná, nemá nic společného s indeterminismem, nespírá a nevyklučuje determinující vliv vnějších přírodních a sociálních činitelů a podmínek.

Rozvoj přírodovědního i společenského poznání a praxe nám neustále odhaluje další a další, často velmi subtilní závislosti mezi člověkem, jeho jednáním a okolním světem.

Tento fakt neznamená, že je subjekt rozhodování méně svobodný než předtím, kdy mu mnohé závislosti a determinující vlivy nebyly známy.

Měřítkem svobody rozhodování není nějaká „vysněná nezávislost“ na objektivních podmínkách, ale poznání a praktické ovládnutí těch či oněch zákonitostí člověkem.

Marxisticko-leninská koncepce determinismu odmítá představy o výlučné a jednostranné závislosti člověka a jeho činnosti na vnějších determinujících podmínkách. Vnější determinující vlivy se lomí přes člověka, jím přes jeho potřeby a zájmy, rozum, cit i vůli, vlastnosti i praktické postoje.

Velitel při rozhodování se nejen podrobuje vnějším determinujícím vlivům,

ale klade jim i odpor, vzdoruje jim, modifikuje jejich působení.

Subjekt rozhodování není trpnou, pasivní, přizpůsobivou bytostí, ale bytostí předmětně činnou, tvořivou. Vystupuje vůči prostředí, v němž se nachází, s vlastními požadavky, potřebami, předsevzetími, které svým jednáním realizuje v objektivním světě.

Velitelé a štáby jsou nejen ve své činnosti determinováni přírodními a sociálními vlivy a činiteli, ale současně sami zpětně na tyto determinující faktory působí, ovlivňují je a přetvářejí.

Klíč k pochopení zdánlivého dilematu mezi determinovaností lidí v ozbrojeném zápasu a jejich relativně svobodnou činností mezi ovlivňováním lidí vnějšími podmínkami a přetvářením těchto podmínek lidmi spočívá ve společenské praxi.

Při vši determinaci konkrétními podmínkami bojové situace nejsou velitelé a štáby otrocky, jednostranně na těchto podmínkách závislé. Naopak svou praktickou aktivitou svou závislost na vnějším prostředí překonávají, dostávají se relativně „nad dané poměry“, současně se však dostávají do nových a nových závislostí, které jsou nuceni znovu a znovu prostřednictvím poznání a praxe překračovat a vymaňovat se z nich.

I pro činnost lidí v ozbrojeném zápasu mají závažný metodologický význam Marxova slova, podle nichž: „Dějiny nedělají nic, nemají žádné nesmírné bohatství a nestřetávají se v žádných bitvách. Ne dějiny, ale právě člověk je tím, kdo tvoří dějiny. Není to tak, že by „dějiny“ používaly člověka jako prostředku k dosažení svých cílů — jako by byly nějakou zvláštní osobou — ne, dějiny nejsou ničím jiným, než činností člověka, který sleduje své cíle.“ (Marx, K.—Engels B.: Svatá rodina. Marx—Engels. Spisy, sv. 2, Praha 1957, s. 111.)

Aktéři ozbrojeného zápasu nejsou nikdy determinováni jen jedním izolovaně vzatým činitelem. Naopak jejich rozhodnutí, jednání, činy, jsou výsledkem poly-

determinace obtížně vyčíslitelného množství nejrůznějších shodně i protisměrně působících, vzájemně se posilujících i anulujících se, popřípadě křížících se vlivů. Jejich konečným výsledkem je zpravidla rozhodnutí, čin, popřípadě jeho důsledky.

Na tuto okolnost upozornil svého času B. Engels: „Děláme si své dějiny sami, avšak za prvé, za velmi určitých předpokladů a podmínek... Za druhé dějiny se dělají tak, že konečný výsledek vyplývá vždy z konfliktů mnoha jednotlivých vůlí, z nichž zase každá se stává takovou, jakou je působením spousty zvláštních životních podmínek.“ (Engels, B.: Dopis J. Blochovi. Marx—Engels. Vybrané dopisy, Praha 1957, s. 380.)

Marxisticko-leninské pojetí determinace jednání účastníků ozbrojeného zápasu považuje praktickou aktivitu velitelů, štábů i řadových vojáků za určující determinantu průběhu a vývoje ozbrojeného zápasu.

Marxisticko-leninský determinismus neodsuzuje lidi do postavení „figurek na šachovnici“, nepřisuzuje člověku úlohu trpného nástroje slepé nutnosti, nemá nic společného s absolutizací a neodvratným působením přírodních a sociálních zákonitostí, nevede lidi ke smířování se s danými poměry a situacemi.

Naopak v marxisticko-leninské koncepci determinismu má člověk, jeho tvořivá praktická aktivita nezastupitelné místo.

Vzhledem k tomu, že determinující vlivy v sociálních procesech, mezi něž nutně zahrnujeme i válku, nepůsobí mimo lidi, ale prostřednictvím jejich činnosti, platí i o ozbrojeném zápasu, o jeho průběhu a zakončení, že je především výsledkem materiální a duchovní aktivity velitelů, štábů i příslušníků armádní instituce, výsledkem střetu, konfrontace a vzájemné interakce lidí s určitými konkrétními přírodními a společenskými činiteli. S nimi je nutné ve veškeré praktické činnosti počítat.